

Habka wanaagsan ee tebinta doorashada

HAGAHA WARFIDIYEENKA EE
TEBINTA DOORASHOYINKA
SOOMAALIYA 2016

TUSMADA

CHAPTER

1	HORDHAC: TEBINTA DOORASHOOYINA SOMMAALIYA 2016 - NOQO XIRFADLE	3
2	FARQIGA U DHEXEYYA DOORASHADII 2012 IYO TAN 2016	4
3	HAB RAACA DOORASHADA TALLAABO TALLAABO	6
4	SIDA LOO DOORANAYO MADAXWEYNAHA	8
5	YAA LOO DOORANAYAA MADAXWEYNE	10
6	DOORKA WAKIILADA LA DOORANAYO	10
7	DOORKA IYO MASUULIYADAHAA WARFIDIYEENKA	11
8	QORSHEYNTA TEBINTA DOORASHADA	13
9	SUMCADDA WARFIDIYEENKA: RUNTA RAADI MAR WALBA OO NOQO CAADIL DHEXDHEXAAD AH	16
10	RAAC HEERKA XIRFADDA EE LA ISLA OGOL YAHAY	19
11	SIDA LOO XAKAMEEYO HADALLADA NACEYBKA IYO RABSHAD ABUURKA KU SALEYSAN	22
12	ANSHAXA TEBINTA DOORASHADA	25
13	DEJINTA QODOBO HAGA HAWLWADEENADA SOO TEBINAYA DOORASHOOYINKA	26
13	BADQABKA WARFIDIYEENKA TEBINAYA DOORASHOOYINKA	26

TEBINTA DOORASHOYINA SOMMAALIYA 2016 – NOQO XIRFADLE

Ma jirto wax qofka wariyaha ah uga muhiimsan in uu tebiyo doorashada heer qaran ee dalkiisa. Mustaqbalka horumarineed ee dalkaaga ayaa dhabbe cusub qaadaya: Dhabbe noocee ah ayaad dooneysaa Soomaaliya in ay qaaddo?

Haddii aan nahay warfidiyeenka waa in aan sameynaa dadaal weyn si aan ugu adeegno dadkeena, oo aan u sameyno wargelin wanaagsan, kuna dhiirigelino ka qeyb galka iyo in ay fahamaan waxa ay doorasho tahay.

Doorasho xur ah, taas oo bulshada oo dhami ay dareemeyso in lagu matalay, waxaa ay fure u noqoneysaa horumar ku dhisan nabad iyo dimoqraadiyad.

Warfidiyeen ahaan waxaa ina saran masuuliyad ka weyn oo ka qoto dheer midda ay ina saareen milkiilayaasha warbaahinteena. Waxaa ina saran masuuliyad ah in aan ka qeyb qaadano dhiirigelinta iyo taageeridda horumar ku saleysan hanaan dimoqraadiyadeed ku dhisan xuriyatul qawl. Tiirka ugu muhiimsan xuriyatul qawlka waa **tebin run ku saleysan**, taas oo lagu dhaliili karo dhammaan awoodaha ugu sarreeya dalka.

Soomaaliya iyo dalalka kale ee ay colaadaha aafeeyeen dadku waxaa ay inta badan aaminsan yihiin in warbaahintu ay afhayeen u tahay dowladda iyo awoodaha kale ee dalka ka jira. Waa masuuliyad laga rabo qofka warfidiyeenka ah wiil ama gabar in uu muujiyo in uu yahay qof la aamini karo oo aan koox u adeegeyn, oo **si dhexdhexaadnimo** ah u tebinaya doorashooyinka.

Soomaaliya gudaheeda in wariye la noqdo **waa hawl adag**. Waxaa ay xitaa noqon kartaa mid halis badan kuu keenta haddii aan la raacin talooyin kugu haga badqabka.

Xasuuso in warfidiyeenka **xaquuqdooda lagu damaanad qaaday qodobka 18-aad ee dastuurka KMG-ka ah** iyo qodobka 19-aad ee baaqa caalamiga ah ee xaquuqda aadamaha, kaas oo ay saxiixeen 154 dal oo dunida ah. Xaquuqaadkaas waxaa kale oo lagu damaanad qaaday qaraar gobaleedyada xaquuqul insaanka ee Afika, Qaaradda Ameerika iyo Yurub.

Cahdiyadan waxaa ay aqoonsanayaan **xaqa wariyaha ee ah in uu war raadiyo, helo, isla markaasna faa'iyado si xur ah oo aysan farogelineyn dowladda. Saraakiisha dowladda** waa in aysan handadin, cabsi gelin, ama hawshooda ka

horjoogsan warfidiyeenka inta ay hawlahooda ku guda jiraan, si ay u gutaan masuuliyaddooda. Dowladdu waa in aysan warfidiyeenka faafreebid ku sameyn amaba si dadban ugu cadaadin adeegyada ay uga baahdaan.

Talooyinka ku qoran buuggan waxaa ay warfidiyeenka Soomaaliyeed u fududeynayaan in ay qaataan go'aanno sax ah marka ay doorkooda iyo masuuliyaddooda shaki ka galaan iyo in ay fahmaan sida ay ku helayaan macluumaadka iyo xogaha doorasho.

Buuggan waa tusmo ee ma soo bandhigayo xaqiiqooyin, warfidintuna ma ahan cilmul saynis. Warbaahintu waxaa badanaa looga doodaa arrimaha taagan sax iyo qalad, dunida oo dhan warfidiyeenku waxaa ay sida asaasiga ah tixgeliyaan mabaadii' xirfadeed iyo kuwo anshax oo isku mid ah.

Mabaadii'daad guud ee la isla ogol yahay ayaa gundhig u noqonaya buuggan.

1

FARQIGA U DHEXEeya DOORASHADII 2012 IYO TAN 2016

Soomaaliya waa dalkii ugu horeeyey ee Afrikaan ah oo yeeshay madaxweyne xil haya in uu si geesinimo leh u aqbalay in doorasho lagaga adkaaday, doorashadaas oo aheyd tii 1967. Madaxweynhii 1-aad ee Soomaaliya Aadan Cabdulle Cismaan (Aadan Cadde) ayaa aqbalay in doorashada lagaga adkaaday, kaddib markii ra'iisal wasaarihiisii Cabdirashiid Cali Sharmaarke uu ku guuleystay doorashada.

Aadan Cadde waxaa uu hanbalyeeyey Cabdirashiid Cali Sharmaarke, wuxuuna sameeyey taariikh kaddib markii uu noqday hoggaamiyihii ugu horreeyey ee Afrika xil si nabad ah ugu wareejiyey qof doorasho ugaga guuleystay si dimoqraadi ah. Labo sano kaddib waa la dilay Madaxweyne Cabdirashiid, kaddibna ciidamada ayaa dalka ku qabsaday afgambi 1969. 1967 kaddib dalka kama aysan dhicin doorasho xur ah oo caddaalad ah.

Doorashadii 2012 waa tii ugu horreysay ee dalka lagu qabtay dalka gudhiisa tan iyo burburkii dowladda ee 1991. Baarlamaan ay soo xuleen odayaal dhaqameed ayaa soo doortay madaxweynaha dalka

Doorashada 2016 ma ahan mid uu dadweynaha ka qeyb galayo oo qof iyo cod ah. Waa mid isugu jirta xulid iyo codeyn intaba. Odayaasha dhaqanka ayaa ah laf dhabarka aasaaska ah, kuwaas oo ka kooban oday dhaqameedka beelaha iyo nabaddoonadooda, sidaas darteed dadweynaha ma codeynayo, balse waxaa ay dadku saameyn ku yeelan karaan odayaashooda dhaqanka ee soo xulaya codbixiyaasha dooranaya xildhibaanada.

Doorashada 2016 waa ay ka duwan tahay tii 2012. Doorashadan waxaa ay leedahay ergooyin wax dooranaya oo dhan 14,025 ergo, kuwaas oo soo dooran doona xubnaha Aqalka Hoose ee Baarlamaanka. Xubnaha la soo doortay ee Baarlamaanka iyo xubnaha Aqalka Sare oo wada jira ayaa dooranaya Madaxweyne.

Xogtan waxaa laga soo xigtay habraaca doorashada ee ah go'aanadii ka soo baxay shirkii Madasha Hogaamiyeyaasha Qaranka ee 9-ka Agoosto 2016 lagu soo gebagebeeyey Muqdisho.

2012

135 oday dhaqameed ayaa soo xulay 275 xubnood ee Baarlamaanka, kuwaas oo doortay Madaxweynaha.

Ma jirin Aqal Sare ama gole sare.

Xildhibaanada waa la soo xulay iyaga oo aan lala tartamin.

275 xubnood ee Aqalka Hoose oo baarlamaanka ayaa doortay madaxweynaha.

Qoondada haweenka ee 2012 waxay ahayd 30% balse waxa ay heleen 14%.

275 xubnood ee Baarlamaanka waxaa lagu qeybsaday habka 4.5 ee awood qeybsiga beelaha, iyada oo ay hubinayeen Guddiga Farsamada ee xullidda Baarlamaanka.

2016

135 oday dhaqameed waxaa ay soo xulayaan 14,025 ergo ee dooranaya xildhibaanada baarlamaanka. Xildhibaan kasta ee ka mid ah 275 ta waxaa uu ka imaanayaa jifo, waxaana soo dooraneysa 51 ka mid ah ergooyinka la soo xulay.

Maamul gobaleedyada jira iyo kuwa dhismahooda uu socdo ayaa soo xuli doona 54 ka xubnood ee Aqalka Sare.

Ugu yaraan labo musharrax waa in ay ku tartamaan kursiga baarlamaan. Lama aqbalayo in hal qof uun uu u tartamo kursi Baarlamaan.

Xubnaha labada Aqal ($275 + 54 = 329$) ayaa codeyneysa doorashada madaxweynaha.

Madasha hogaamiyeyaasha qaranka waxa ay adkeysay in la xaqiijiyo qoondada haweenka ee 30% kuraasta baarlamaanka. Haweenku waxaa loo qoondeeyey in ay helaan 50% kuraasta Aqalka Sare.

275 xubnood ee Baarlamaanka waxaa lagu qeybsanayaa habka 4.5 ee awood qeybsiga beelaha, laakiin 54 xubnood ee Aqalka Sare waxaa soo magacaabi doona maamul gobaleedyada. Guddiga KMG-ka ah ee doorashada dadban ayaa qaabilsan hubinta iyo fududeynta hawsha.

HAB RAACA DOORASHADA TALLAABO TALLAABO

Hawsha doorashada ayaa ku bilaabaneysa tababaridda guddiga fulinta doorashada.

Waxaa soconeysa diiwaangelinta iyo kaarar siinta odayaasha dhaqanka ee 135-ta kuwaas oo saxiixi doona xubnaha la soo doortay ee labada Aqal ee baarlamaan. Aqalka Hoose waxa uu ka koobmayaa 275 xubnood oo ay doorteen ergo la soo xulay halka Aqalka Sare uu ka koobmayo 54 xubnood oo ay soo magacaabayaan maamul gobaleedayada.

Beelaha ayaa guddiga doorashada ee heer Federaal u soo gudbinaya liiska ergooyinka wax dooranaya, isla guddiga waxa ay muddadan dhegeysanayaan haddii ay cabashooyin jiraan kuwaas oo la xiriira hab socodka xulidda ergooyinka wax dooranaya.

Guddiga doorashada waxaa ay qabanayaan codsiyada musharrixiinta xildhibaannimo, waxa ayna diiwaangelinayaan warfidiyeenka iyo goobjoogayaasha.

Maamul gobaleedyada ayaa soo gudbinaya liiska xubnaha la xulay ee Aqalka Sare.

Beelaha iyo ergadooda doorashada ayaa soo dhameystiraya doorashada xubnaha uga mid noqonaya Aqalka Hoose ee baarlamaanka.

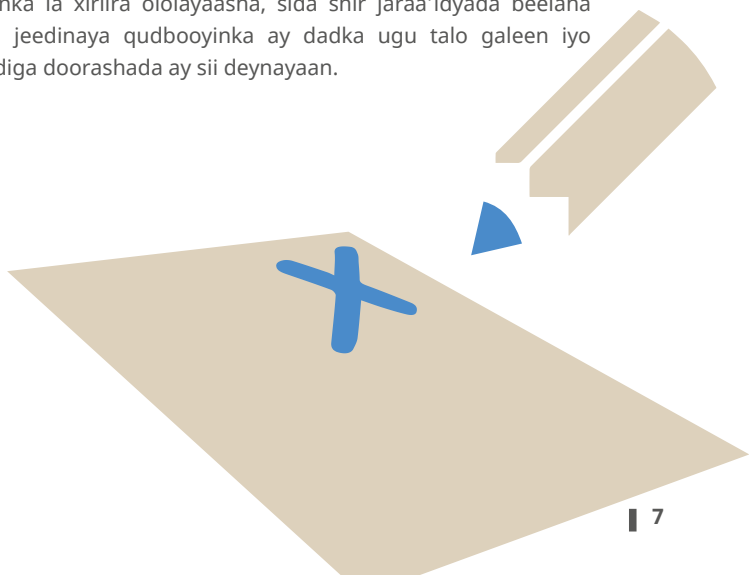
Waxaa la sameynayaa hubtinta iyo sixitaanka haddii ay jireen qaladaad farsamo ee dhacay inta lagu jiray xulidda iyo doorashada, waxaana xubnihii la xulay ee Aqalka Sare iyo kuwa la doortay ee Aqalka Hoose loo soo gudbinayaa Caasimadda Dalka, Muqdisho.

Xubnaha Baarlamaanka ayaa la dhaarinayaa.

Afhayeenka Baarlamaanka ayaa la dooranayaa.

Madaxweynaha ayaa la dooranayaa.

Muddooyinka u dhexeeya xilliyada ay hawlahani dhacayaan waxaa dhacaya ololayaasha doorashooyinka, waxa ayna warfidiyeenka ku mashquulayaan tebinta dhacdooyinka la xiriira ololayaasha, sida shir jaraa'idyada beelaha iyo musharrixiinta jeedinaya qudbooyinka ay dadka ugu talo galeen iyo warbixinadda guddiga doorashada ay sii deynayaan.

3

SIDA LOO DOORANAYO MADAXWEYNAHA

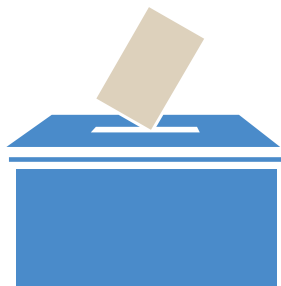
Musharrixiinta Madaxweynaha waxaa ay codsiyadooda u gudbinayaan guddiga doorashada. Musharrixiinta waxaa la siinayaa fursad ay kula hadlaan baarlamaanka, si ay uga hor jeediyaan qorshayaashooda siyaasadeed iyo arrmaha heer qaran ee ay muhiimadda siinayaan haddii la doorto.

Tirada guud ee codeyneysa waa 275 xubnood ee Aqalka Hoose ee Baarlamaanka lagu daray 54 xubnood ee Aqalka Sare. Wadartooda guud waxaa ay noqoneysaa 329 mudane oo codeyneysa. Wareegga koowaad ee codeynta haddii uu musharrax helo $\frac{2}{3}$ tirada guud ee codbixiyeyaasha ama 220 cod musharraxaas ayaa ku guuleysanaya doorashada.

Haddii qofna uusan ku guuleysan aqlabiyadda $\frac{2}{3}$ ee tirada guud ee cod bixiyeyaasha seddaxda musharrax ee ugu codka badan ayaa u gudbaya wareegga labaad haddii uusan midkood tanaasulin. Si uu musharrax u guuleysto wareegga labaad waa in uu helaa 50+1% tirada guud ee xildhibaanada labada gole ee codeynaya, taas oo ah 165 cod.

Haddii uusan musharrax ku guuleysan aqlabiyad ah 165 cod, labada musharrax ee ugu cod badan ayaa la siinayaan fursad ay ugu gudbaan wareeg seddaxaad oo lagu kala baxo. Si uu musharrax ugu guuleysto wareeggan waxaa laga doonayaa in uu helo ama ay hesho 50+1% ee codadka la tiriyey ama ka badan.

Codka ergooyinka wax dooranaya ayaa go'aaminaya qofka xildhibaan noqonayo. Marka ergooyinka min 51 xubnood ee doorashada ay doortaan xildhibaanadooda waxaa ay go'aankooda iyo qofka doorashada ku soo baxay u gudbinayaan guddiga doorashada, kaas oo kor joogto ka ah oo hubinaya in nadaamka doorasho xur ah ahaa iyo in kale.

- ★ Odayaasha dhaqanka ee 135 xubnood ayaa soo xulaya ergada wax dooraneysa ee ah 14,025, kuwaas oo ah (Xildhibaanada 275 x 51 ergo = 14,025).
- ★ 51 ergo ee odayaasha 135 soo xuleen ayaa dooranaya xildhibaanada baarlamaanka ee Aqalka Hoose.
- ★ Kooramka ergada 51 xubnood ee waxdooraneysa waxaa uu ku furmi karaa marka ay xaadir yihiin 41 xubnood oo u dhiganta 80%
- ★ Waxaa waajib ku ah beel walba ee leh 3 kursi iyo ka badan in ay hal kursi u qoondeyso haween kaliya. Guddiga doorashada ma qaban doonaan haddii ay beel soo gudbiso 3 xildhibaan oo aan dumar ku jirin.
- ★ Maamul gobaleedyada dhisnaya ayaa soo magacaabaya xubnaha uga mid noqonaya Aqalka Sare, iyada oo kuwa dhismahooda uu socdo ay sidoo kale soo xulanayaan xubnahooda.
- ★ 54-da xubnood ee Aqalka Sare waxaa ay dooran doonaan guddoonka Aqalka Sare.
- ★ 275 xubnood ee Aqalka Hoose ee Baarlamaanka ayaa waxaa ay dooran doonaan guddoomiyaha Baarlamaanka iyo Kuxigeenadiisa.
- ★ Isku darka 275-ta xubnood ee Baarlamaanka iyo 54-da xubnood ee Aqalka Sare ayaa u codeyn doonaan si ay u doortaan Madaxweyne.
- ★ Madaxweynaha la doortay ayaa soo magacaabaya Ra'iisal wasaare muddo 30 cisho gudahood ah oo ka billaabata marka xafiiska loo dhaariyo.
- ★ Ra'iisal wasaaraha ayaa soo dhisaya xukuumad muddo 30 cisho gudahood ah oo ka bilaabata maalinta la magacaabay.

F.G: Tirooyinka buuggan ku qoran waa ay is bedelli karaan, balse waxaa go'aamin karta Madasha Hoggaamiyeyaasha Qaranka.

4

YAA LOO DOORANAYAA MADAXWEYNE?

Marka dib loo eego shuruudihii doorashadii 2012, qodobada soo socda ayaa ah shuruudaha laga rabay qofka isu sharaxaya Madaxweyne in uu buuxiyo si uu sharciyad ugu helo in uu is sharrixi karo.

- ★ Waa in uu yahay Muwaadin Soomaali ah oo diinta Islaamka aaminsan.
- ★ Waa in xaaskiisu tahay Soomaali horeyna u soo guursan kaas aan Soomaali aheyn.
- ★ Waa in uusan ka yareyn 40 sano.
- ★ Waa in uu leeyahay aqoon iyo khibrad u dhigma xilka Madaxweyne.
- ★ Waa in uu maskax ahaan u caafimaad qabo.
- ★ In uusan galin dembiyo diiwaanka ugu jira.
- ★ In uu bixiyo lacagta diiwaangelinta.
- ★ In uu soo gudbiyo taarikh nololeed (CV)
- ★ Waa in uu soo gudbiyo codsi qoraal ah oo labo nuqul ah laguna lifaaqay shahaaddooyin.

5

DOORKA WAKIILADA LA DOORANAYO

Wakiilada labada gole midba goonidood ayey u dooranayaa guddoonkooda, balse si wada jir ah ayey u dooranayaan Madaxweyne.

Aqalka Hoose ee Baarlamaanka ee ka kooban 275 kursi waa sharci dejinta, Aqalka Sare ee ka kooban 54 xubnood waxaa uu hubin ku sameynayaa dhammaan shuruuda, heshiisyada iyo go'aanada kale ee ay Aqalka Hoose ee Baarlamaanka.

Madaxweynaha waa Masuulka ugu sarreeya talada dalka, waana shaqsigu ugu danbeeya ee saxiixaya go'aanada heer qaran, iyada oo Ra'iisal wasaarahana uu masuul ka yahay xukuumadda iyo hawlaha adeegga ee ay u qabaneysa dalka iyo dadka.

DOORKA IYO MASUULIYADAH WARFIDIYEENKA

6

Marka ay timaaddo in doorasho la tebiyo waxaa aad muhiim u ah in uu cad yahay doorka wariyaha iyo warbaahinta.

Wariye kasta ee doorasho tebinaya waxaa saaran masuuliyad shaqsi ah iyo mid mihnadeed, taas oo uu ku xaqiijinayo in uu u dhaqmo si masuuliyad dhab ah xambaarsan oo waafaqsan heerarka caalamiga ah.

Wax yaabo badan ayaa hubanti la'aan ku sugan xilliga doorashada. **Runta – sida xilliyada dagaal oo kale- ayaa ah dhibanaha koowaad.** Siyaasiinta qaar iyo danaha xoogan ee gadaal ka riixaya waxaa ay sameynayaan si walba ee ay doorashada ugu guuleysan karaan, sida in ay laaluush bixiyaan ama been sheegaan iwm. Siyaasiinta qaar ayaa isku dayaya in ay adeegga warbaahinta iibsadaan (Laaluushaan), waxaa ayna dhaqaale ku bixinayaa in xayeysiintooda siyaasadeed sida war loo tebiyo.

Laakiin haddii aan nahay warfidiyeenka waa in aan noqonaa kuwo ka madax banaan siyaasiinta isla markaasna lacag kuma qaadan karno war la xiriira doorashada oo aan tebineyno. Taasi waxaa ay dhaawaceysaa sumcaddeena iyo madax banaanida xirfaddeena.

Xitaa haddii ay warbaahinta aan ka shaqeyno ay u janjeerto xisbi siyaasadeed gaar ah anaga warfidiyeen ahaan waa in aan ku faro adeygnaa in aan dhexdhexaad u noqonno dhammaan xisbiyada siyaasadda, waana in fikirkeena shaqsiyadeed ee siyaasadda la xiriira saameyn ku yeelan warka aan tebineyno. Tani waa mas'alo fudud oo la xiriirta anshaxa aasaasiga ah ee wariyenimada iyo xirfad wanaagga.

Si kastaba ha ahaatee, wariyeyaasha u shaqeeya warbaahinta sida adag loo maamulo waxaa ay badanaa la kulmaan cadaadis dhanka soo saaridda wararka, taas oo keeneysa in aysan marka fikradahooda ku mili Karin wararka ay tebinayaan. Wariyeyaashan waa kuwa dhexdhexaadnimadooda sugan tahay.

Caadiyan, war tebinteenu waxaa ay raaceysaa talo soo jeedinno badan oo ay sameynayaa hay'adaha xaquuqul insaanka, kuwaas oo dhiirigelinaya in tebinata doorashada ay dhiirigeliso oo fududeyso afkaarta xurta ah, isla markaasna la sugaa in aad tixgelin kaar ah la siin dowlad am acid kale.

Doorkeena ugu muhiimsan waa in aan muwaadiniinra Soomaaliyeed fahamsiino arrimaha muhiimka ah ee furaha u ah doorashada si ay ugu fududaato in ay gaaraan go'aanka ugu habboon ee qofka ay u codeynayaan. Sidoo kale in aan barno jilayaasha siyaasadda, qorshayaashooda hawleed, kuwa siyaasadeed iyo saameynta siyaasadahooda. Waxaan uga jawaabeynaa: Waa kuma musharraxan siyaasadeed? Musharraxa ma leeyahay sooyaal waxqabad oo wanaagsan? Musharraxa ma yahay mid ay bulshadu aamini karto mise waa qof musuqmaasuq yaqaana?

TIXGELI SU'ASHAN MARKA AAD GO'AAN KA GAAREYSO DOORKAAGA XIRFADEED EE WARIYENIMADA:

Warbaahintaada ma leeyahay wax masuuliyad dimoqraadiyadeed ah ama masuuliyad ka saaran in ay caawiso xaqiijinta nabad, deganaansho iyo horumar ka hana qaada Soomaaliya?

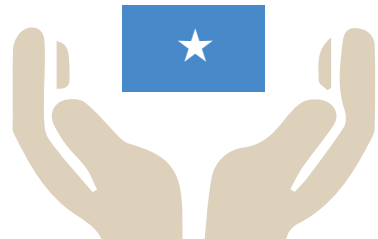
Haddii aad su'aashan jawaabteeda isu siin kartid 'Haa' xasuusnow in doorkaaga wariyenimo ee tebinta doorashada ay tahay sidan soo socota:

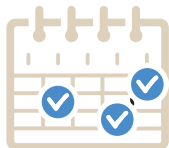
Waxbarid: In aad wargeliso oo barto muwaadiniinta Soomaaliyeed hab socodka doorashada iyo waxa hubanti la'aanta ku sugan ee danaha qaran ah.

Sugnaan: In aad tebintaada ka dhigto mid sugan, dhexdhexaad ah, oo aan dhanna u xaglineyn.

Dhexdhexaad: In aad noqoto qof u dhexaaya siyaasiinta iyo cod bixiyeyaasha isla markaasna xaqiijiso in ay is dhegeystaan.

Muwaadiniinta: In aad xaqiijiso in muwaadiniinta Soomaaliyeed ay dareemaan in warbaahintu ay si wanaagsan u daboosha danahooda dhanka doorashada iyo ololayaasha.

QORSHEYNTA TEBINTA DOORASHADA

Qorsheyntu waa hab aad u wanaagsan haddii aad dooneyso doorasho tebin tayo wanaagsan leh, waana in aad qorsheysnaataa oo aadan orordin marka lagugu wargeliyo in uu dhacay shir jaraa'id. Qorsheynta tebinta doorashada waa tallaabooyin badan oo muhiim ah in la qaado ka hor inta aysan billaaban ololayaasha doorashada iyo doorashada qudheeda:

SIYAARSO UJEEDDOOYINKA AAD DOORASHADA U TEBINEYSO

Haddii aadan aheyn wariye madax banaan oo iskiis u shaqeysta, oo aad ka mid tahay koox wariyeyaal ah ooh al warbaahin u wada shaqeeya waa in aad mar hore billowdaan qorsheynta iyo dejinta ujeeddooyin cad oo ay ku qeexan yihiin sida ay warbaahintaada dooneyso in ay u tebisoo doorashadan. U diyaarso ujeeddooyinka si taxadar leh oo ay si dhaw uga wada shaqeeyeen tifaftirayaasha iyo wariyeyaasha, qor oo daabac ujeeddooyinka kaddibna ha helo qof walba oo ka mid ah kooxda loo diyaariyey soo tebinta doorashada iyo xubin walba oo tifaftirayaasha ka mid ah.

In ujeeddooyin la qorto waa hab raac muhiim ah, waayo ujeeddooyinka qoran waxaa ay ka caawinayaan tifaftirayaasha iyo wariyeyaasha in ay si sax ah uga fikiraan sida ugu wanaagsan ee ay u qorsheyn karaan una fulin karaan habka ugu wanaagsan ee ay doorashada u tebinayaan halkii ay ka so sugi lahaayeen dhacdooyin dhaca.

Ujeeddooyinka qoran waxaa ay kugu cawinayaan in aad u adeegsato jiheeye ahaan, waxaa ay kugu jiheynayaan habka ugu wanaagsan ee aad doorashada u tebineysa inta ay socdaan ololayaasha xasaasiga ah iyo doorashadaba. Toddobaadkiiba hal mar waa in adiga iyo saaxiibadaada shaqada aad dib u eegis ku sameysaan ujeeddooyinka idin qoran si aad u hubisaan in tebintiinta doorashada ay ku socoto dhabbe sax ah.

XULASHADA ARRIMAHA QUSEEYA MUWAADINIINTA NOLOSHOODA

Xasuuusnow ereyga 'Politics' oo la macne ah siyaasad waxaa uu asalkiisa ka soo jeedaa afka Giriiga, waxaana loola jeedaa 'Danta dadka'. Doorasho walba waxa ugu muhiimsani waa siyaasigee ay dadku rabaan in uu hoggaankooda ka mid noqdo. Tani macnaheeda wuxuu yahay, doorashadu waxaa leh muwaadiniinta wax dooranaya ee siyaasiinta la dooranayo ma leh, danaha la matalayo waa kuwa dadka, iyaga ayaana ahmiyadda leh.

Sidaas darteed, waajibaadka wariyaha xirfadlaha ee doorasho tebinaayo waa in uu soo bandhigaa baahiyaha muwaadiniinta iyo sida ay ay doorashada uga jawaabeeyso: **Maxay yihiin arrimaha sida weyn u quseeya muwaadiniinta?** Sida iska cad dadweynuhu waxaa ay doonayaan in warbaahintu ay ka haqab tirto wararka la xiriira hab socodka doorashada iyo meesha ay wax marayaan. Waa in dadweynaha ay warbaahintu bartaa xaquuqdooda iyo shuruucda hageysa doorashada.

Tebinta doorashada waa ay ka muhiimsan tahay in dadka la baro sida ay wax u socdaan. Ma jiraan wax xog uruurinno ah oo la soo bandhigay oo ka jawaabaya baahiyaha aasaasiga ah ee dadweynaha, warfidiyeenka maka helaayaan xogtaas ilahooda wararka, mase dareemayaan jiritaanka baahiyaha aasaasiga ah? Diyaarso liis ay kuugu qoran yihiin baahiyaha aasaasiga ah ee muhiimadda weyn u leh bulshada Soomaaliyeed, si aad u tebiso wixii baahiyahaas la xiriira ee doorashada lagu soo bandhigo ama aad siyaasiinta xil doonka ah u weydiiso su'aalo la xiriira waxa ay ka qabanayaan.

Waxaa aad qof waydiin kartaa baahiyahan dadweynaha muhiimka u ah qeyb maka yihiin hanaanka doorashada? Haa, **siyaasad macnaheedu waa nolosha dadweynaha ama muwaadiniinta: Badqabkooda, ammaankooda, caafimaadkooda, dhaqaalahooda, guryeynta, biyaha, waxbarashada iwm.**

Waxa aad xulan kartaa oo aad soo bandhigi kartaa warbixinno iyo barnaamijyo ku saleysan baahiyaha muhiimka u ah dadweynaha oo aad xirfad sare ku lartay. Tani macnaheedu waa in aadan sugin in ay dhacaan shir jaraa'ido ama ay soo baxaan warsaxaafadeedyo. Waa in aad noqotaa xirfad leh hal abuur leh oo warbixinno ku saleysan baahiyaha dadweynaha diyaarsan kara.

XASUUSNOW IN AAD WARAR IYO WARBIXINNO U DIYAARISO BARAHAAGA BULSHADA

Qorshaha ku darso in aad tebintaada ku gudbis qalabkaaga warbaahinta ee caadiga ah: Sida wargeys, Muuq baaiyaha, Raadiye ama degelka internet-ka. Waxaa aad sidoo kale – Haddii aad ilo wareed wanaagsan heleyso – **abuuri kartaa warbixinno ay dadka ka aqristaan barahaaga bulshada sida Facebook, Twitter, Youtube, Tumblr, Instagram iwm iyaga oo adeegsanaya taleefoonadooda ama aalado la mid ah, reate content for some of the digital and mobile devices** Badanaa waqti badan ma qaadaneyso in bulshada adeegsato barahaas loo soo bandhigo warar xiise leh.

Baraha bulshada waa madal wanaagsan oo bulshada lagaga qeybgaliyo doodaha arrimaha taagan. Adeegsiga warbaahintan bulshada waxaa ay aad u sahashay in aad si sahlan u xiriiri kartaan adiga iyo dhegeystayaashaada.

★ **Degelka:** Warbaahintaada ma leedahay degel (website)? U samey qorshe ku aaddan sidii aad aqristayaashaada ugu dhiirigelin laheyd in ay bogga ku xirnaadaan, isla markaasna is waafaji warbixinada xarunta warbaahinta iyo degelka.

★ **Blogging:** Waxa aad soo saari kartaa warbixinno, dhacdooyinka ku sameyn kartaa tebin toos ah iwm adiga oo u adeegsanaya degelkaaga iyo boggaaga Facebook. (F.G: Blog Tarjumaad looma helin)

★ **Taleefoon:** Qorshaha ku darso in aad warbixinno u diyaarisdo dadka isticmaalaya taleefoonada gacanta lagu qaato.

★ **Baraha Bulshada:** Qorshaha ku dar in baraha bulshada sida Facebook iyo Twitter iyo kuwo kale oo badanba in aadan u adeegsan ku gudbinta wararka doorashada oo kaliya, balse aad u adeegsato in ay aqristayaasha ka qeyb qaataan doodaha iyo ra'yi dhiibashada iyo in su'aalhooda looga jawaabo.

LA SOCO DHAMMAAN DHACDOOYINKA LA SII SHAACIYEY

Wejiga labaad ee qorshahaaga waa in aad isku daydaa in aad sawir guud ka hesho dhammaan dhacdooyinka la sii shaaciyey ama la sii qorsheeyey kuwaas oo dhacaya inta uu ololaha socdo, go'aanna ka gaar kuwa aad diiradda saareyso iyo waxa aad ka soo tebin doonto. Haddii aad fursad u heleysa shaqaaleyso xogheyn ama arday kuu soo uruuriya xogta dhammaan dhacdooyinka siyaasadeed ee la sii shaaciyey, isla mar ahaantaasna ka sameyso dhacdooyinka maalinlaha ah, kaas oo subax walba aroortii hore la diyaarinayo si aad u qorsheysato, adiga oo liiskaa adeegsanaya, sida aad ugu adeegsato shirka tifaftirayaasha ee subaxnimo.

U DIYAARGAROWGA TEBINTA MAALMAHA MUHIIMKA AH EE DOORASHADA

In la tebiyo maalmahan muhiimka ah ee doorashada waa mid mar walba daal iyo hawl adag wadata, adiga iyo saaxiibadaada shaqada waa in aad sameysataan qorshe hawleed wanaagsan oo ah sida hawshaas loo wajahayo. Ku taagnaw qorshihii aad degsatay illaa ay dhacaan wax aan caadi aheyn oo qorshaha in la beddelo qasbaya.

Marka aad doorasho ka tebineyso dal colaado aafeeyeen sida Soomaaliya oo kale waa in aad si weyn uga taxadartaa waxa aad ka **tebineyso habka farsamo ee codeynta, xasuusnow mar walba in aad la socoto tirinta codadka la dhiibtay.** Qorshahaaga ku darso in aad wareysato muwaadiniinta caadiga ah iyo oday dhaqameedyada saameynta leh ee kala jooga goballo ama meelo kale duwan, hubi in aad hesho aragtida korjoogayaasha doorashada. Sidoo kale **isha ku hay dhaqdhaqaaqa ciidanka amniga** iyo isu soo baxyada dadka ay sameynayaan.

Haddii ay dhibaatooyin ka jiraan habka farsamo ee doorashada waa in aad si dhab ah u tebisaa arrintaas **masuuliyaddana cilladaha farsamadana wax ka waydiisaa dadka hawsha maamulaya ama masuulka ka ah.**

MAALMAHA MUHIIMKA AH DOORASHADA KADDIB

Ugudanbeyntii, ha hilmaamin in aad ka fikirto maalmaha doorashada ka danbeeya. Waa qalad badanaa ay warfidiyeenka sameeyaan in ay qorsheystaan tebinta doorasho taas oo aysan xisaabta ku darin ama **niyad u heyn in ay qorshaha ku daraan maalmaha muhiimka ah ee doorashada ka danbeeya.** Laakiin waqtigan ayaa ah kan ugu muhiimsan ee ay gorgortanada dhex maraan wakiilada shacabka iyo xisbiyada iyada oo laga gorgortamayo yaa dowladda soo dhisaya ama xubin ka noqonayo.

Dabcan waa in aad dareen xooggan u lahaataa habka ay farsamo ee lagu dhisayo dowladda cusub.

8

SUMCADDA WARFIDIYEENKA: RAADI RUNTA MAR WALBA OO NOQO CAADIL DHEXDHEXAAD AH

Runta!

Xaqiiqdu waa sidan. Xushmee runta oo xushmee **xaqa uu dadweynaha u leeyhay in ay runta ogaadaan.** Sida uu qabo Ururka Warfidiyeenka Adduunka tani waa waajibka koowaad ee wariyaha.

Runta kama maarmayso in **loo tebiyo si lagu kalsoonaan karo.** Waa in aad si daacadnimo ku dheehan tahay u soo uruurisaa wararka una tebisaa, **tebintaadana waa in aad ku saleysaa xaqiiqda.** Ha qarin qog muhiim ah hana **marin habaabin.** Waa nin bulshada ku xiran warbaahintaada ay aamini karaan tebintaada. Haddii aysan tebintaada ku kalsoonaan karin maxaa keeni kara in ay waqtigooda ku dhumiyaan dhegeysi, daawashada ama aqriska wararkaaga.

Wariyaha kartida wanaagsan ee tebinta doorashada leh waa kan raadiya oo soo bandhiga **fikradaha kala duwan.** Taasi haddii la sameeyo waxaa abuurmaya jawi wadhadallo macne leh. Tani waa u laf dhabar doorasho walba: Waa muhiim in laga doodo caqabadaha dalkeena iyo dadkeena ay wajahayaan iyo waxa ay musharrxiinta sameyn karaan si ay caqabadahaas uga guul gaaraan. Waa taas midda la doonayo in tebiteena doorashada ay iftiimiso.

Ujeedka ugu muhiimsan ee warfidiye xirfadle ahi waa inuu sameeyo tebin

wanaagsan oo run, daacadnimo iyo dhexdhexaadnimo ku dhisan. Middan ayaa ah aasaaska salka adage e soo tebinta doorashada lagu saleynayo.

Sida uu qabo ururka saxafiyiinta adduunka: “Wariyahu waa in uu mar walba u taagnaadaa difaacidda xaqa ah in wax la dhaliili karo.” War tebintaadu waxaa ay lumineysaa kalsoonida haddii ay noqoto mid hal dhinac uun fursad u siineysa in uu ku weeraro dhinacyada ay siyaasadda isaga soo horjeedaan. **Dhincii warbaahintaada lagu weeraray waa in mar walba si shuruud la’aan ah loo siiyaa fursad ay kaga jawaabto eedaha loo jeediyey.**

Xasusnow mar walba in wariyaha wanaagsan ay dhegeystayaasha/dawadayaasha/aqrisyayaasha ku xiran dareensiyaa in uu u hayo war muhiim ah. Dadka kugu xiran waa in ay dareemaan muhiimadda warka aad uga soo tebineyso doorashada. **Warbaahinta casrigan waa mid wax naqdisa oo aad isu hawsha – laakiin mar walba waa mid xirfad sare iyo heer wanaagsan oo dhexdhexaadnimo ah ku salesyan.**

In aad raadiso war tebin dheelli tiran macnaheeda ma ahan in aad mar walba ku qasban tahay in ilaha oo dhan la siiyo fursad siman war walba. Sida caadiga ah xisbiyada xoogga leh ama guuleystay ayaa diiradda loo saaraa. Sida ay u kala xooggan yihiin ayey dareenka warbaahinta u soo jiitaan. Haye ahaatee waa in aan la hilmaamin oo doorkooda la siiyaa kooxo gaar ah oo bulshada ka mid ah sida dadka laga tirade badan yahay iyo qeybaha bulshada ee aan badanaa helin fursan ay codkooda ugu bandhigtaan bulshada dhexdeeda.

Marka ay doorashada dhammaato oo aad qiimeyn ku sameyneyso sida aad u tebiseen waa in qiimeynta ay ku soo baxdaa in dhammaan jilayaashii muhiimka ahaa ee siyaasadda, dadweynaha iyo dadka aan codkooda la maqlin ay dhammaan codkooda la tebiyey.

SIDEE LOOGU SUGNAADAA SINNAAN IYO DHEXDHEXAADNIMO?

Talo soo jeedintan soo socota ee sida sinnaanta iyo dhexdhexaadnimada loo ilaaliyo xilliga ololayaasha doorashada waxaa isku raacay Guddiga khubarada Afrika ee tebinta doorashooyinka, kuwaas oo 2012-kii hay’adda IMS ay shir ugu qabatay Dalka Ghana.

★ **Daacadnimo:** Noqo daacad. Runta sheeg ama wax aad ku kalsoon tahay runnimadooda.

- ★ **Dhexdhexaadnimo:** Dhammaan dhinacyada siyaasadda, siyaasiyiinta iyo bulshada, waa in ay fursad ka helaan warbaahintaada. Iska jir in aad hal xisbi siyaasadeed dhiniciisa uun aad warka ka soo tebis. Dhexdhexaad noqo oo dhammaan fikradaha waa in ay ka muuqdaan war tebinta warbaahintaada.
- ★ **Sinnaan:** Ula dhaqan dhammaan siyaasiinta musharrxiinta ah si siman, xasuusnow in mar walba qofka lagu weeraray warbaahintaada ama dhaliil adag loogu jeedinyey in la siiyo fursad uu ku kaga jawaabo weerarka ama dhaliisha. Ilaalinta sinnaantu waa in si daacadnimo ah loo tebiyo barnaamijyadooda siyaasadeed ee ay ku ololaynayaan, balse waa in aadan noqon mid mofrofoonka uun u haya, waxa ay masuuliyad kaa saran tahay in aad weydiiso su'aalo matalaya baahiyaha dadweynaha, fikradaha su'aal gelisid. Muhiim ma ahan in aadan aaminsaneyn musharraxa, ujeedku waa aad musharraxa siisid fursad uu doodiisa ku difaaci karo si uu dadka u fahamsiiyo.
- ★ **Caddaalad:** Samey wax walba si aad caddaalad ugu sugnaado. Doorashada ku tebi afka musharrxiinta haddii aysan gudbineyn farriimo naceyb iyo rabshad abuur xambaarsan, waana in aad xogaha rasmiga ay fikradaha marka aad xigasho sameyneyso. Xasuusow in xigashooyinka aad geliso calaamadaha xigashada sida " ", kaddibna qofka hadalka dhahay magiciisa dhig calaamadda danbe gadaasheed.
- ★ **Xog sugan:** Ha tebin war suuqeed, hubi eedaha la isu jeedinayo iwm. Ha kala dooran xogaha sugan ama mid gooni ha u xulan, u tixgelin xogta sugan dhinacyada oo dhan si hufan.
- ★ **Madaxbanaani:** Iska fogey sheeko wareedda aad tebineyso oo yuusan melena kaga jirin fikirkaaga iyo dareenkaaga, noqo qof aan dhanna la jirin oo dhinacyada oo dhan ka madaxbanaan. Marna si cad ha u sheegan in aad taageersan tahay siyaasi gaar ah. Caadiyad waad codeyn kartaa adiga oo saxafi ah, waanad yeelan kartaa xisbi aad raageersan tahay, laakiin waa in aad leedahay aragti fog oo xirfadeed. Ha hilmaamin tebinta wararka doorashada ee muhiimka u ah dadka oo dhan ama qeyb ka mid ah cod bixiyeyaasha. Waa in aad meesha ka saartaa in fikirkaaga aad ku sheegto tebinta doorashada, marna ha yeelin sidaas.
- ★ **Masuuliyad:** Ka fikir cawaaqibta ka dhalan karta war tebintaada. Is weydii habka war tebinayda naceyb miyuu bulshada ka dhex abuurayaa? Habka war tebinayda dhibaato miyaa uga imaaneysa muwaadiniinta fikirkaada dhiibanaya? Haddii ay jawaabtu noqoto haa warbixintaas jooji oo ha siideyn.

RAAC HEERKA XIRFADDA EE LA ISLA OGOL YAHAY

9

Wariyaha xirfadlaha ah waxaa uu ku shaqeyaa heerka ay dunida isla ogoshahay ee wariyenimada, kaas oo ku saleysan in wariyaha mar walba gorgortan la'aan u raadiyo runta si uu tebitiisa ugu saleeyo, mana noqdo aalad uu ku adeegto qof ujeeddooyin siyaasadeed oo gaar ah leh. In kastoo warbaahinta qudheeda ay noqon karto mid hadaf siyaasadeed leh haddana taas meesha kama saareyso in wariyaha laga filanayo in uu si xirfadlenimo ah u dhaqno runta kaliyana tebiyo.

Laakiin ha kuu kala saarnaadaan runta iyo warka muhiimnimadiisa, taas oo aad adeegsaneyso marka aad go'aan ka gaareysid in uu mudan yahay in la sii daayo in la iska dhaaf.

ADEEGSO HAB AAD MUHIIMAD KU KALA SIINEYSO WARKA, SI AAD U QIIMEYSO IN WARKA DOORASHADA LA XIRIIRA MUDAN YAHAY IN LA SIIDAAYO IYO IN KALE.

Marka aad olole doorasho tebineyso waa in aad maanka ku heysaa ahmiyadahan soo socda, si aad u go'aansato in sheeko wareedka ay astaahisho in la sii deyn karo. Haddii sheeko wareed la xiriirta ololaha doorashada ay buuxin weyso ugu yeraan labo ka mid ah shuruudahan muhiimka ah ee hoos ku qoran iska daa, waqti ha gelin.

★ MUHIIM

Wax walba oo dhaqaaqo ha daba ordin. Ka taxadar sheekooyinka aad xulaneyso. Ujeedkaaga koowaad ka dhig in aad tebineyso sheeko wareedyo doorashada quseeya kuwaas oo muhiim ah isla markaasna ahmiyad aasaasi ah u leh qarannimada Soomaaliya. Dhinaca kale, ka taxadar in aad muhiimadda wararka ka eegto hadba sida ay u aragto dowladda iyo inta talada dalka gacanta ku heyso. Muhiimadda sheeko wareedku waa in ay xiriir la leedahay arrimaha ku heeran nolol maalmeedka muwaadiniinta caadiga ah, war tebintaaduna waa in ay iyaga meteshaa.

★ SAAMEYNTA

Dadku badanaa sheeko wareedyada doorashooyinka waxaa ay durba ka eegaan saameynta ay ku leeyihiin nolol maalmeedkooda, sida wararka la xiriira ammaankooda shaqsiga ah, badqabka, caafimaadka, biyaha, nadaafadda, waxbarashada, iwm. Arrimahan saameyntooda ayaa toos u taabaneysa dadka.

★ XASAASI

Wararka xasaasiga ah ayey dhegeystayaashu daneeyaan badanaa, balse waa in ay kuu kala soocnaadaan war xasaasi ah oo aan macne laheyn sida nolosha gaarka ah ee siyaasi iyo war xasaasi ah oo macne weyn leh sida dhacdooyin muhiim ah iyo xaalad dadka muhiim u ah sida horumarka.

★ ISKU XIR

Way u fududaaneysaa cod bixiyeyaasha in ay fahmaan doorasho xaalkeedu murugsan yahay haddii wararka dadka laga soo xiganayo ee ka sheekeynaya ay yihiin muwaadiniin caadi ah iyo sida ay u saameysay tebinta doorashada. Tani waxaa ay u sahleysaa dhegeystayaashaada in ay sheeko wareedda doorashada aad ka tebineyso iska dhex helaan.

★ TEBIN WAX DHISEYSA

Bulshooyinka ay dagaalada aafeeyeen sida Soomaaliya oo kale waxaa loo baahan yahay in war tebinta doorashada laga eego dhanka wax dhiseysa oo kaliya. Warar la xiriira wax dhisidda iyo in xal waara loo helo dhibaataada Soomaaliya iyo dadka sameynaya wax yaabaha ay uga danleeyihiin in ay xaaladda ku hagaajiyaan. Haddii si fudud loo dhigo waa in tebinta warbixinada Soomaalida kale ku dhiirigelin kara in ay ka qeyb qaataan wax dhisidda iyo xal raadinta.

WAYDII SU'AALO OO LA DOOD SIYAASIINTA

- ★ Xusuuso in aad mataleyso dadweynaha sidaa darteed su'aalaha aad weydiineyso siyaasiintu waa in ay ka tarjumaan aragtida dadweynaha.
- ★ Dood ku geli siyaasiinta arrimaha la taaban karo ee taagan, adiga oo weydiinaya su'aalo fudud sida:

"Sidee ayaad ku fulineysaa arrintan?"

"Maxaa ka dhigay muhiim?"

"Inteed dhaqaale uga keeneysaa?"

- ★ Si taxadar badan u dhegeyso jawaabaha siyaasiinta, kana weydii su'aalo ku habboon jawaabta ay bixiyeen haddii aysan si hufan uga jawaabeyn su'aashii hore.

ADEEGSO KHUBARO MADAXBANAAN SI AAD FASIRAAD UGU HESHO SHEEGASHOYINKA SIYAASIINTA

- ★ Khubarada waxaa ay noqon karaan tusaale ahaan Jaamacada, ururada cilmi barista sameeya, kuwaas oo si cilmiyeysan kaagaga jawaabaha ama kuugu taxliilinaya su'aalaha ka dhalan kara warsaxaafadeedyada siyaasiinta.
- ★ Khubarada waxaa ay warkaagii u sameyn karaa in uu yeesho aragti.
- ★ Khubarada waxaa ay qiimeyn kuugu sameyn karaan haddii warsaxaafadeedka siyaasadeed uu yahay mid run ah, xaqiiqda u dhow, sharcigana waafaqsan.
- ★ Khubarada waxaa ay dheelli tiri karaan sheeko wareedkaaga.

Aad u taxadar marka aad qof khabiir ah wareysaneyso: Qofka khabiirka ahi waa in uu yahay qof madaxbanaan oo aan ka tirsaneyn xisbi siyaasadeed la wada og yahay, waana in uusan laheyn ujeedo gaar ah.

WARIYEAASHA XIRFADLAYAASHA AH MA AHAN XASUUS QORAYAAL KALIYA – WAA AY TEBIYAAN

- ★ Kaliya mikrofoonka ha u heyn siyaasiinta hadleysa, hana ku soo celin dhammaan wixii uu musharraxa yiri oo dhan, uma tihid xasuus qore. Waad kala xulanaysaa, waad tifaftireysaa wararka adiga oo waafajinaya qiimaha iyo muhiimadda war ahaaneed iyo saameynta uu ku leeyahay dhegeystayaashaada.
- ★ Ku xus warka meesha warkan lagu bixiyey, sida uu yahay falcelinta dadweynaha iyo fikradaha dadka ka soo horjeeda cidda warka bixisay iyo khabarada madaxbanaan.

RAADSO WARARKAAGA

- ★ In kastoo badanaa wararka doorashooyinka la xiriira ay ka yimaadaan shir jaraa’idyada iyo warsaxaafadeedyada, kuma tiirsanaan kartid dadka siyaasiinta ah kaliya in ay war ku siiyaan – adiga raadi warka.
- ★ Waxaad raadin kartaa warar sugan oo soo muujinaya sida ay dowladda u shaqeyso ama shaqadeeda ugu fashilantay marka laga fiiriyo adeegyada dadweynaha.

WARKA SIYAASADDA KA DHIG WAX LA FAHMI KARO

- ★ Sida ay u qoreen ha u qaadan oo ha u siideyn warsaxaafadeedyada siyaasiinta, kaas oo ay ku soo dhiseen warka sidii ay u rabeen iyo luuqaddii ay u doonayeen in lagu sheego.
- ★ Ka raadi xagal wareedka ugu macquulsan kaasna ku dhis warkaaga.
- ★ Haddii ay suurtoagal tahay warkaaga ku dhis cawaaqibka ka dhalan kara warsaxaafadeedka siyaasadeed.
- ★ Warka ku sheeg luuqad fudud oo naxwaheeda dhisan yahay iyada oo aysan saameyn luuqadeed ku yeelaneyn ishii warka uu ka yimid.

SIDA LOO XAKAMEEYO HADALLADA NACEYBKA IYO RABSHAD ABUURKA KU SALEYSAN

Adeegsiga luuqad xaalad abuur ah waa midda ugu badan ee dagaalada u sabab ah. Hal erey oo qaladan amah al sawir ayaa sabab u noqon kara in uu dab holco oo rabshado iyo jahwareer dhacaan. Luuqadda iyo sawirada waa aalado xoog badan marka ay timaaddo war tebin, waa in loo adeegsadaa si aad u taxadar badan oo wacyi iyo aqoon ku saleysan.

Fikir inta aadan hadlin ama wax qorin – adeegso xeer ka mid ah kuwa ugu muhiimsan xeerarka war tebinta: **U dhegeyso ilo wareedyada iyo musharrxiinta siyaasadeed si furan oo ka madax banaan malahaaga.** Qofka marka aad dhegeysaneyso haku miisaamin waxa aad ka aaminsan tahay, dhageyso waxa uu kuu sheegayo, dhegeyso macnaha ka danbeeya ereyada uu ku hadlayo ama ay ku hadleyso. Inta badan waxaa gacan ka hadal dhaliya marka ay kooxi dareemeyso in aan codkeeda la maqlin.

EREYADEENA AYAA WAX DILI KARA – KA TAXADAR

Wariye ahaan waa in aad noqotaa qof aad u feejigan oo ka tadaxar qaba luuqada aad adeegsaneyso **waligaa ha isku dayin in aad u qasaddo in aad qof ku xadgudubto ama dhibaateyso.**

Sawirada waxaa ay badanaa leeyihiin saameyn ka xoog badan tan ereyada la adeegsado, **sawir gacameedyadana waa sida kaniini qallajiye ah oo xididdada dhiigga toos u abbaaraya – saameyn deg deg ah ayey leeyihiin.** Ka taxadar marka aad daabaceyso sawir gacameed ama sawir caadi ah oo loola jeedo in qof lagu galo – gaar ahaanna haddii arrinkaasi la xiriiro dhaqan, diin, qabiil ama dhalasho.

Qeyb ka mid ah si xun u adeegsiga hadallada rabshad abuurka ah waxaa ay noqoneysaa naceyb abuurid, taad oo xadgudub ku ah qof ama koox dad ah oo lagu maagayo heybtooda, midabka jirkooda, jinsigooda, lixaadkooda dhantaalan, xaaladdooda jinsi ahaan, caqiiddadooda ama arrimo kale. Hadallada naceybka xanbaarsani waa dhihidda hadallo si toos ah loogu beegsanayo qof ama koox dad gaar ah.

Taariikhda dhaw ee Afrika waxaa ay dhigeysaa tusaalooyin dhawr ah oo naxdin leh kuwaas oo hadallo naceyb ku saleysan oo loo adeegsaday warbaahinta ay dhaliyeen rabshado aad u foolxun. Ogow wariye walba waxaa saaran masuuliyad weyn oo ah in uu iska jiro hadallada naceybka abuuraya. Cudurdaar

kuuma noqoneyso in hadalka aad qof ka soo xigatay, waa masuuliyaddaada in aadan siideyn hadal naceyb xanbaarsan oo uu qof jeediyey. **Haddii il wareed ay adeegsato hadallo naceyb xanbaarsan ama rabshad abuur ah si taxadar leh adiga oo ula tashanaayo tifaftiraha go'aan ka gaar haddii uu hadalkaas mudan yahay in aad sii deyso iyo in kale.**

XAQEENA XURRIYADDA NOOMA OGOLAANAYO IN AAD WAX WALBA KU HADALNO

Haddii aan nahay warfidiyeenka waxa aan badanaa ku dhib qabnaa faham xuriyatul qawlka anaga oo u heysana in ay la macne tahay in aan wax walba u dhihi karno si toos ah ama si xigasho ah. Laakiin **si ka duwan xurriyadda fikirka xuriyatul qawlku ma ahan mid bilaa xuduud ah.** Adeegsiga xuriyatul qawlka waxaa la socda **waajibaad iyo masuuliyado dhawr ah**, waana ay xadidan tahay marka ay timaaddo difaaca xaquuqda dadka kale.

Tani waxaa ay ka dhigan yahay wariye walba ee xirfaddiisa ku adag **ma faafiyo hadallo ama warar xanbaarsan, u cudurdaaraya ama dhiirrigelinaya naceyb ku saleysan diin, qabiil ama heyb.**

Warfidiyeen ahaan waa in aan la soconnaa in fikradaha naceybka xambaarsan ay saameyntooda sii xun tahay ama dhibaato ballaaran geysan karaan marka lagu faafiyo warbaahinta.

Sidaas darteed waa muhiim in aad ku baraarugsan tahay farqiga u dhexeeya masuuliyadda qofka qoray "Fikirka naceybka" xanbaarsan iyo tan warbaahinta ka saaran in ay faafiyaan hadallo naceyb ku saleysan.

Xeerarka anshaxa saxaafadda waxaa ay mar walba saxafiga barayaan in uusan faafin naceyn iyo in uusan adeegsan luuqad rabshad abuuri karta. Laakiin haddii wariye khibrad leh – iyada oo la eegayo danta dadweynaha – u arko lama huraan in la siidaayo hadal naceyb ku saleysan waa in aan la siideyn iyada oo ceyriin ah, waa in la helaa fikrado dheelli tira oo qofka hadalka naceybka ku saleysan jeediyey siinaya jawaab adag ama hadalkiisa su'aal gelinaya.

MAXAAD SAMEYNAYSAA MARKA AAD LA KULANTO HADALLO NACEYB XAMBAARSAN?

Talo soo jeedintan soo socota ee sida loolla dhaqmo hadallada naceybka iyo rabshad abuurka ku saleysan xilliga ololayaasha doorashada waxaa isku raacay Guddiga khubarada Afrika ee tebinta doorashooyinka, kuwaas oo 2012-kii hay'adda IMS ay shir ugu qabatay Dalka Ghana:

- ★ **Hadallada naceybka wata:** ka fogow in aad qeyb ka noqoto olole ka dhan ah koox dad ah ama qeybaha laga tirade badan yahay ee bulsada ka mid ah, hana adeegsan sarbeeybo ama maahmaahyo si gaar ah aflagaaddo ugu ah qeyb bulshada ka mid ah.
- ★ **Aflagaaddo:** Ha adeegsan erey-bixinno aflagaaddo ah ama camaalado iyo summado caay ah. Haddii aad xiganeyso hadal kulul oo ka soo baxay siyaasi mid kale wax ka sheegaya ha sii deyn warka illaa aad siyaasigii wax laga sheegay hordhigto weerarka afka ah ee lagu qaaday kaddibna hesho jawaabtiisa – hubi in xigashooyinka aad si hufan u dhigtay.
- ★ **Sawirro iyo codad xaalad abuur ah:** ka fogow fiidiyowiyada, sawirada, sawir-gacmeedyada iyo codadka loogu talo galay in dhibaato lagu aburo.
- ★ **Dabeecad & luuqad aan degganeyn:** In aad leedahay dabeecad yara kulul waa caadi shaqsi ahaan iyo saxafi ahaanba, laakiin noqo qof ilbax ah: Ha ooyin oo ha qaylin, hana sameyn farogelin aan habbooneyn. Iska ilaali in magacyo xun aad qof ugu yeerto.
- ★ **Weeraridda inta laga tirade badan yahay:** Ka fogow naceybka heybta ku saleysan iyo in aad bulsho laga tiro badan yahay afkaaga aad ku weerarto, sida beelaha laga tirade badan tahay, dadka ajaaniinbta ah, iyo dhammaan qeybaha kale ee bulshada ee laga tiro badan yahay. Ha ugu yeerin magacyo xun xun dadka heybaha kale ah, ha suuro xumeyn oo haka aaminin wax aan jirin, ha sameyn heyb sooc iyo sumcad dil midna.
- ★ **Jinsiga:** Iska ilaali in jinsi-sooca, haku soocin qof sabab la xiriirta lab iyo dhedig waxa uu yahay, ha adeegsan luuqad labka ama dhedigga lagu liidayo. Ha ula dhaqmin haweenka si ka duwan raggaa.
- ★ **Faafin warsuuqeed:** Ka digtoonow in aad faafiso warsuuqeed. Mar walba xaqiiji xogta iyo macluumaadka ku jira, haddii ay kuu suurto galeyso ka xaqiiji labo ilo wareed oo kala madax banaan.

Anshax waxaa uu la xiriiraa xulashadaada wariyenimo.

Nasiib darrooyinka ugu weyn ee la xiriira anshaxa warfaafinta waa in aad farageliso arrimaha hoose ee dadka ama siyaasiinta. **Waxaa suurto gal ah in sharciga uu kuu ogol yahay in aad arrin tebiso, balse damiirkuna ma kuu ogolaanayaa?** Tani waa su'aasha lab dhabarka u ah tebinta anshaxa ku dhisan. Anshax waxaa uu la xiriiraa xulashada aad sameyneysa ka wariye ahaan: Ma tebineyaa waxan mise waad iska deyneysaa?

Nasiib darrooyinka anshaxa saxaafadda kuwooda ugu daran waxaa ay dhacaan xilliyada doorashooyinka, xilligaa oo siyaasiinta iska soo horjeedda midba midka kale in uu sumcad dilo isku dayayo, dayaayad ayey iska fidinayaan, arrimahooda hoose ayey galayaan, mararka qaarna sheekooyin been ah ayey iska abuurayaan.

Waxaa jira go'aan sax ah oo dhif ah. Tifaftirayaasha iyo wariyeyaasha mararka qaar isku si arrimaha uma arkaan, laakiin xeer wax hago in la raaco ayaa keeni karta go'aanka wanaagsan.

Marka kaliya ee aad faafineyso siraha siyaasiinta iyo hogaamiyeyaasha waa marka waxa uu qofkaasi sameeyey ay saameyn xun ku leeyihiin shaqada uu bulshada u hayo ama ay u heyso.

Waa in aa dog tahay heerkaaga anshaxa: Isweydii maxaad faafineysaa, maxaad faafineyn? **Ma waxaad faafineysaa war aa dog tahay in uu been yahay ama buunbuuin badani ku jirto?** Dabcan maya, haddii aad sidaas sameyso waxaad noqoneysaa khaa'in damiir laawi ah.

12

DEJINTA QODOBO HAGA HAWLWADEENADA SOO TEBINAYA DOORASHOYINKA

Haddii aysan warbaahintaada laheyd qodobdo diyaarsan oo haga hab dhaqanka wariyeyaasha xilliga ay socdaan ololayaasha iyo soo tebinta doorashada waa in tifaftirayaasha sameeyaan sida soo socota:

- ★ Deji qodobdo lagu qaado wariyihii aqbalay lacag ama hadiyad siyaasi uu bixiyey ama musharrax: Xaarka guud ee saxaafaddu waa in aan la aqbalin.
- ★ Deji qodobdo xaddidaya in wariyeyaasha iyo tifaftirayaasha ay siyaasi u ololeeyaan: Guud ahaan wariyeyaasha tebinaya doorashada uma ololayn karaan siyaasi, xitaa iyaga oo xaq u leh in ay xisbi ku biiraan ama codeeyaan.

13

BADQABKA WARFIDIYEENKA TEBINAYA DOORASHOYINKA

Soomaaliya weli waa mid ka mid ah dalalka ugu qatarsan in looga shaqeeyo wariyeniimo, iyada oo ay sidaan tahay ma jiraan wax ka xasaasisan doorasho.

- ★ Halista ay wariyeyaasha wajahayaan waa ay korodhaa
- ★ Madaxbanaani warbaahinta iyo xuriyatul qawlka ayaa halis galaya.
- ★ Weerarad ka dhanka ah wariyeyaasha ayaa kordha.
- ★ Xiritaanka xarumaha warbaahinta iyo xariga wariyeyaasha ayaa kordha.

Waxaa jira walwal ah in doorashada 2016 ay horseeddo in ay kordhaan weerarada iyo xadgudubyada ka dhanka ah wariyeyaasha iyo warbaahinta. Ololayaasha iyo murannada u dhexeeya kooxaha siyaasadeed iyo musharrixiinta ayaa abuuri kara xasaasiyad kordhisa halista wariyeyaasha.

HALISTA

Iyadoo ay halista wariyeyaasha ay wajahayaan ay ka jirto meel walba oo Soomaaliya ka mid ah ayey haddana jiraan meelo halistoodu ay aad u sarreyso. Meelaha ay halistu ku badan tahay waa ay is bedbedelaan. Muqdisho,

Baydhabo, Kismaayo, Baladweyne, Gaalkacyo iyo Boosaaso ayaa haatan ah meelaha ugu halis badan. Magaalooyinka waxaa ka dhacay doorasho, siyaasiinta xildoonka ah iyo dadka doorashada maamulaaya ama danmeynaayana waa ay isugu tagayaan.

Muqdisho waxaa ay martigelineysaa doorashada Madaxweynaha iyo tan gudoonka Baarlamaanka, kuwaas oo ah xilalka ugu muhiimsan qeybaha doorashada, sidoo kalena xildhibaano badan ayey doorashadooda ama xulashadooda ay Muqdisho ka dhici doontaa.

Halista ay wariyeyaasha wajahayaan waxaa ay noqon kartaa qaraxyada, weerarada argagaxa leh, dilalka gaadmada ah, hanjabaadda wariyaha iyo qoyskiisa loo geysto.

Wariyeyaasha aan dhawrin annshaxa iyo xeerarka saxaafadda – sida kuwa kuwa tebiya wararka been abuurka iyo naceybka ku dhisan ama u ololeeya musharrax gaar ah – waxaa uu abuurtaa cadaawad wuxuuna naftiisa, tan warbaahintiisa iyo tan asxaabta ay isla shaqeeyaan geliyaa halis.

SIDA LOO YAREYN KARO HALISTA

★ ADEEGSO HAGAYAASHA BADQABKA

Hagaha badqabka waxaa ku qoran qodobdo haddii la adeegsado lagu yareyn karo halista. Ma jiraan buugaag si gaar ah uga jawaabaya baahiyaha talo ee saxafiyiinta Soomaaliyeed, laakiin Guddiga Daryeelka Saxfiyiinta ee CPJ ayaa hagaheeda loogu talo galay wariyeyaasha dunida oo dhan u tarjuntay Soomaali, waxaana laga heli karaa mareegtan hoose. Hubi aqriso halkan https://cpj.org/reports/cpj_security_guide-somali.pdf

★ QIIMEYN TA HALISTA IYO MAAREYNTEEDA

Waxaa muhiim ah in madaxda warbaahinta loo diyaariyo sidii ay halista u qiimeyn lahaayeen inta aysan koox shaqaale ah meel ugu dirin hawl. Waa in ay sidoo kale yeeshaan awood ay kaga jawaabaan haddii ay dhacaan dhibaatooyin saameeya shaqaalaha ama xarumahooda.

★ KA HORTAG IYO GURMAD

Tababar wariyeyaasha warka ka soo tebinaya goobaha halista ah si ay u helaan xirfad ku filan oo ay isku badbaadin karaan sida gargaarka degdegga, buug yare talooyin ku qoran yihiin, adeegsiga agabka lagu xiriiri, hab dhaqanka goobaha halista ah iyo taageero caafimaad haddii loo baahdo.

★ TIXGELI JINSIGA

Diyaari qodobdo ay ku cad yihiin tallaabooyin xaqiijinaya sida loo daryelayo arrimaha xasaasiga ah ee jinsiga la xiriira si ay suurto gal u noqoto in gabdhaha ay ka qeyb gali karaan hawlaha la aadayo iyaga oo aan lagu xadgudbeyn, taas oo fursad siin karta in haweenka codkooda la maqlo.

HAGAHA WARFIDIYEENKA EE TEBINTA DOORASHOYINKA SOOMAALIYA 2016

WARIYE, XASUUSNOW

- ★ **Anshaxa:** Ilaali anshaxa iyo shuruucda hab dhaqanka toosan ee war tebinta. Had-dii aadan ku dhaqmin ashaxa iyo mabaadiida aasaasia ah ee saxaafadda waxaad halis u nugushahay in aad dhan u xagliso ama war tebin qaldan sameyso taas oo halis gelin karta naftaada, warbaahintaada iyo asxaabta aad isla shaqeysaan.
- ★ **Runta:** Mar walba raadi runta iyo waxa aad si weyn u aaminsan tahay run ahaanshahooda, macluumaad run ah kaliya tebi.
- ★ **Ogow bulshada ayaad u adeegeysa:** Xasuusi naftaada in doorasho macnaheedi yahay siyaasad, ereyga siyaasad waxaa uu asalkiisa ka soo jeedaa afka Giriiga, waxaana loola jeedaa 'Danta dadka'. Tebintaada doorashada waa in ay mar walba ka tarjuntaa danta dadweynaha.

Buuggan iyo tilmaamaha ku qoran waxaa diyaariyey mashruuca horumarinta warbaahinta Soomaaliya ee ay iska kaashanayaan hay'adaha International Media Support (IMS) iyo FOJO Media Institute oo kaashaday hay'adaha warbaahinta Soomaaliya.

Buuggan waxaa si wada jir u qoray islana tifaftiray Henrik Keith Hansen oo ah khabiir dhanka warbaahinta iyo tebinta doorashooyinka iyo Abukar Albadri oo ah Xiriiriyaha Barnaamijka Horumarinta Warbaahinta Soomaaliya ee IMS-FOJO.

*Sawirka bogga hore: Alamy Stock Photo
Design: www.kochfalk.dk*

IMS waa urur caalami ah oo warbaahinta horumariya, kaas oo warbaahinta gudaha ka caawiya sidii ay u yareyn laheyd xasaradaha, u adkeyn laheyd dimoqraadiyadda, una fududeyn laheyd dood wadaag.

Machadka warbaahinta **FOJO** waxaa uu taageeraa warbaahin xur ah, madaxbanaan oo xirfad sare leh dunida oo dhan, taas oo uu ku kobciyo mashaariicda horumarineed ee heer qaran, gobal iyo caalami.

EMBASSY OF SWEDEN

Nairobi

Daabacaadda buuggan waxaa lagu suurto gelisay taageero ay fidisay dowladda Iswiidhan.